Lärarens sida: Medel, text 8, Lugn eller explosiv

Faktatextsamtal i grupp · åk 4–9

Vulkanerna på Hawaii och Mount St. Helens får båda sin magma från djupet, men i St. Helens gör mer kisel magman och lavan seg, så att gasen fastnar och berget blir brant, explosivt och farligare för människor. Texten jämför två saker, och modellen är Venndiagrammet, blad 2. I vecka 3 har två elever i taget jobbkorten från avsnitt 2.

Läspasset: de fyra avsnitten	
Textens fråga	Varför är en del vulkaner breda och lugna och andra branta och explosiva, och vilken sort är farligast?
Ord före läsningen	magma (smält berg, innan det kommer upp) · seg (trögflytande, inte trött) · kisel (ett ämne, inga småstenar)
1 Bred eller brant	Red ut: magma och lava: samma sak, olika ställen · kon: formad som en strut Lyssna efter: båda av magma · svaga sluttningar · brant kon Lockar: 17 kilometer hög räknad från foten. *”Vad är lika, och hur skiljer sig formen?”* Bilden: De två bergen bredvid varandra i Bred och brant
2 Tunn eller seg lava	Red ut: kisel i marginalen, kiseldioxid i meningen efter · ju mer, desto: mer kisel, segare lava Lyssna efter: kisel · tunn eller seg · rinner långt Lockar: det vanligaste ämnet i berget. *”Vad gör kislet med lavan?”* Sambandet: *”Lavan skiljer sig också åt”*: från formen till lavan Bilden: Den tunna lavan långt ut, den sega vid toppen
3 Bubblorna avgör	Red ut: gasbubblor: bubblor av vattenånga · sliter sönder: spränger magman i bitar Lyssna efter: gasbubblor · fastnar i seg magma · trycket spränger Lockar: den skakade läskflaskan. *”Varför exploderar St. Helens men sällan vulkanerna på Hawaii?”* Sambandet: *”Medan den tunna magman släpper ut sin gas”*: från lavan till gasen Bilden: Bubblorna som går ut, och bubblorna som fastnar
4 Farligast	Red ut: där den rinner fram: där lavan når · en sådan explosiv vulkan: som St. Helens Lyssna efter: hinner oftast gå undan · aska långt bort · Vesuvius samma sort Lockar: runt jorden på 15 dagar. *”Vilken sort hotar människor mest, och varför?”* Sambandet: *”hotar också människor på olika sätt”*: från gasen till faran
Om någon frågar	Finns det vulkaner i Sverige? Inga aktiva. De senast aktiva fanns i Skåne för drygt 100 miljoner år sedan. Hur ofta får Island vulkanutbrott? I genomsnitt vart femte år. När hade Mauna Loa utbrott senast? Det senaste började den 27 november 2022, enligt USGS hösten 2026. Varnar en vulkan före ett utbrott? Ofta kommer det fler skalv än vanligt.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Modellpasset: Venndiagrammet för Lugn eller explosiv	
Fördjupningen	Red ut: svälla ut: bukta ut som en bula · jätteskred: bergssidan gled ner Lyssna efter: skalv och bula · skredet släppte trycket · gasen sprängde Lockar: en meter om dagen. *”Varför exploderade berget just när sidan rasade?”* Sambandet: *”höll trycket på magman”*: flaskan i avsnitt 3
Modellen	Lägg först fram gruppens tankekarta från vecka 1 och fråga: *”Vad ska stå i mitten?”* Texten jämför två saker, och kartan visar inte vad som är lika och olika. Ta sedan fram Venndiagrammet, blad 2. Exemplet om skolan har ringar, men det här bladet har inga: varje avsnitt är en punkt, med en ruta för post-it-lappen och en för textens ord. På raderna A och B skriver en grupp som bara är ett par. Gruppen lägger fördjupningens lapp på En lapp till och kallar platsen Hör till gasen. I fördjupningen händer det som avsnitt 3 säger: instängd gas spränger när trycket släpper.
Orden	formen är däremot mycket olika (formen) · lavan i St. Helens är däremot seg (lavan) · medan den tunna magman släpper ut sin gas (gasen) · hotar också människor på olika sätt (faran)
Svaret	Lyssna efter: kisel gör lavan seg · gasen fastnar och spränger · explosiva farligast Så kan det låta: *”Mer kisel gör lavan seg. Tunn lava rinner långt och bygger breda berg, och seg lava bygger branta. Gasen smiter ur tunn magma men spränger den sega. De explosiva är farligast: glödheta moln kan döda.”*
Rutan	Visste du att: intressant, för svaret om vulkanernas sorter håller utan flygen.
Samtala	Varför tar texten Hawaii först i varje avsnitt? Varför slutar den med St. Helens 1980? Ett svar: samma ordning gör skillnaden lätt att se, och 1980 visar flaskan som öppnas.

© Niclas Fohlin. Ur Faktatextsamtal i grupp, https://niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp.